

Modern költészet a régi poézis erőterében Dobai Péter Berzsenyi Dániel emlékére írt költeménye (a vers 1–22. soráról)*

Tóth Sándor Attila

toth.sandor.attila@szte.hu

SZTE JGYPK Alkalmazott Pedagógiai Intézet

Az ókortól a 21. századig a költészet meghatározása, már a Múzsák anyja, Mnemoszüné miatt is, az emlékekkel, emlékezéssel függött össze. Dobai Péter modern emlékezetlírája is erre épít, amelyben az ókori Róma romjain át fényképpel dokumentált életeseményeigi terjednek emlékezetverseinek témái. Maga a táj is emlék, így Vas vármegyében járva idéződött föl számára erősebben a Berzsenyi- és Dukai Takách Judit-emlék, amelynek mintegy „előhangja” *Az Éden vermei* (1985) című kötetében olvasható vers, a „*Partra szállottam...*” Berzsenyi-sorokat idéző költemény. A két részre osztható vers első felében uralkodóak a Berzsenyi-centók, amelyek a niklai költő életművét is visszaidézik. E dolgozat – egy nagyobb munka részeként – a költemény e részét tekinti át, feltérképezve Dobai lírájának a régiség (alteritás) vonzásába került sajátosságait.

Kulcsszavak: emlékezet, visszaemlékezés, filozófia, imaginatio, művészet, cento, életézés

✱

Dobai Péter (1944) – a Nemzet Művésze címmel kitüntetett, Kossuth- és József Attila-díjas magyar költő, író, forgatókönyvíró és dramaturg – már első, a *Kilovaglás egy őszi erődből* (1973) című verseskötetében is a lázadás avantgárd formabontó poézisét valósítja meg, majd – úgy véljük – az *Egy arc módosulásai* (1976) című kötetével indítja azt a költői témavilágot, amellyel folyamatosan a mikro- és makrokozmosz, a történelem múltjába (ahogy fogalmazza: a *nagy múltakba*) merül el. Ennek indítója e verseskötetben a múltat idéző fénykép, amelyet a kép-idő relációban helyez el. E motívum végighúzódik költészetén, amelyről így ír a 2010-ben megjelent *Latin lélegzet* című kötete *Róma-vizontlátás* II. versében (1–2.) (Dobai és Máté, 2010. 19. o.):

*A fénykép... pillanat örökkévalóság,
jégpalotába fagyó emlékezés.¹*

* Részlet egy nagyobb írásból, amelyben a teljes verset értelmezzük, valamint *Versék egy elnémult klavírra. Nemes és nemzeti Dukai Takách Judit késő rokokó és kora biedermeier styljében* (Accordia, Bp., 2002) Berzsenyi-verseit és a „*Barth hadapród, becsületszavamra visszatér a nyár!*” (Nagy Világ, Bp., 2005) című kötetének Berzsenyi-ihletésű költeményét tárgyaljuk. L. ott: 95–96. *Ság-Sághegy – őszi ott-időzés* című verset.

¹ Dobai verseit és felesége, Máté Mária versillusztrációs fényképeit tartalmazza a kötet. Dobai tehát a fényképnek mint az emlékezetnek, emlékezésnek misztikumát még 2010-es kötetében is őrzi.

Ezzel el is érkezünk Dobai babitsi–weöresi emlékezetpoézist folytató költészetének kulcsfogalmához, az *emlékhez, emlékezéshez*, ahhoz a költői ősprincípiumhoz, amely az ókortól Berzsenyin keresztül Dobaiig az ember számára megteremti, de fel is oldja az időt, amely a *pillanat* (s annak megragadása), a görögök *Kairosza* (a római és a korai-új-kori (nem kora újkori?) kultúrákban a latin *Occasio*).

Dobai *autobiographia minimája*

Dobai Péter maga jelenti ki, hogy „*soha nem tudtam életrajzot írni*” (Morsányi, 2016. 225–226. o.).² Mégis a következő biográfiai adatokkal kell számolnunk versvilágainak értése szempontjából.

Budapesten született 1944-ben, apja Barth Péter, német, anyja (aki, ahogy írja biográfiájában) félig német, Wlk Klára.³ (Dobai nevelőapjáról kapta a nevét.) Így ír fiatalkoráról s családi viszonyairól: „*Anyámat-Apámat és viharos házasságuk egy-egy mozzanatát néhány dohánybarnára sárgult fotográfiról ismerem, s pár magyar és német nyelvű pecsétes papírról, amelyek csakis azt igazolják, hogy Apám és Anyám valaha-valahol (messze, messze tőlem) tényleg léteztek egyszer. Anyám a Rákosi-időkben (életem 6. évében) kollégiumba, találóbb szóval szólva: internátusba adott, ahol én kimenők és látogatások nélkül és nevelőnőkkel, szigorú, sőt »makarenkói« igazgatókkal...*” (Morsányi, 2016. 225. o.).

„Nyers eseményor”-ra hivatkozik a továbbiakban: matúra a Báró Eötvös József Reáltanoda matematika szakos osztályában, majd érettségi után hároméves (1963–1965) hajózás déli (mediterrán), továbbá északi és magas északi tengereken egy kereskedelmi cargo hajón, amely az M/S „Hazám” nevet viselte, és „*valóban ez a szép, erős hajó volt a hazám, amelyről kormányosként szereltem le*” (Morsányi, 2016. 225. o.).

1970-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán olasz nyelv és irodalom, valamint filozófia és általános nyelvészet szakon középiskolai tanári diplomát szerzett, majd 1994-ig a MAFILM-nél dolgozott mint rendezőasszisztens, később mint dramaturg és forgatókönyvíró (Hunnia Filmstúdió, Hétfői Műhely stb.). Két évet töltött Kubában (1973–1974) az Írószövetség ösztöndíjasaként.

A rövid biográfiában ezután irodalmi publikációiról szól, utazásairól (ugyancsak ösztöndíjasként), majd feleségéről, a gyermekorvos Máté Máriáról, aki amatőr fotóművész, s a *Latin lélegzet* című fotografikus-verskötetében szerepelnek a római-itáliai utazásai *boldog és boldogító emlékének képei*. Így fejezi be önéletrását: „*Ha valaki [...] megkérdezné tőlem, hogy »melyik a te hazád?«, én nem Magyarországot nevezném hazámnak, szívem és emlékeim hazájának, hanem a magyar leányokat, asszonyokat, egyezőval a magyar nők voltak mindig is az én igazi Hazám! Hála nekik. Nekik köszönhetem,*

² Morsányi a regényíró és költő Dobai művészete alatt filmművészeti szerepét tárja fel elsősorban.

³ A szülőkről, a Nagy Német Véderőbe kényszerbehívott apáról l. rövid önéletrásában (Morsányi, 2016. 225. o.)

hogy szerető szülők nélkül sem lettem hazátlan, sem testhajléktalan, sem lélekhajléktalan.” (Morsányi, 2016. 226. o.).

Az életrajz mutatja Dobai verserőtereit: szeretetlenség–szeretet/szerelem, a tenger, a hajózás, az utazás, amelyek mozgatója s létrehívója: az *emlék*. Mindez versek és verseskötetek megformálója lesz. Például a tenger és a hajók (képzőművészeti alkotások témájaként is) *emléke a Vitorlák emléke 1979–1993* (1994) című verseskötetben összegződik. Mindehhez hozzájárul még Dobai filozófiai és nyelvi műveltsége; az egyik a filozofikus lét kérdései s az idősíkok emberi léptéke felé mutat poézisében, a másik pedig nyelvteremtő (s nyelvi kifejező-) erejét mutatja meg.

Az emlék/emlékezés mint mitologikum s az abból keletkező filozofikum és versteremtő erő

A költészet maga *emlékezés* (vagy *visszaemlékezés*), hiszen ismert, hogy a múzsák, a kilenc lány anyja Mnémoszüné (az *Emlékezet*), apjuk pedig maga Zeusz. Így ír Hésziodosz az *Istenek születése* című műve 60–62. sorában (*Hésziodosz*, 1976. 8-9. o.):

*Mnémoszüné megszülte kilenc egyforma leányát,
kik csak az énekkel gondolva a gondot elúzik,
legmagasabb hóföldre olümposzi csúcs közelében.*⁴

Feladatuk az énekkel való gondúzás, emlékezetünkbe pedig dalukkal például *fényes fejedelmeket* (80.) idéznek fel, ahogy a nővereinél kiválóbb Kalliopé, az eposzírás múzsája.

Pauszaniász *Görögország leírása* című műve Boiótiáról szóló része (9. könyv) 39. fejezetben (3–8.) Trophóniosz jóshelyéről ír, ahol a jóslatkérőnek (a barlangba leszállni szándékozónak) először a Léthének nevezett forrás vizéből kell innia, hogy elfelejtse mindazt, amire gondolt. „Ezután iszik egy másik forrás, a Mnémoszüné vizéből, hogy ennek hatására mindaz felidéződjék az emlékezetében, amit leereszkedés közben látott.” (Pauszaniász, 2008. 211. o.)

A kultuszban, illetve a források mitológiájában látenszen jelen van a filozofikum: a nem tudás és a tudás dichotómiája, amely Létmoszüné (Léthé) és a Mnémoszüné mítosza, amely ismeret- és lételméleti kérdéseket vet fel az antik filozófia (Platón) számára.⁵

4 Történetükről a 80. sorig olvasunk.

5 Kerényi Károly 1945-ben tette közzé *Mnémoszüné–Lésmoszüné. Az „Emlékezet” és „Feledés” forrásairól* című tanulmányát. Az első közlemény a *Schweizer Monatshefte* c. folyóiratban jelent meg (1945. 24. 678–687.), és rögtön ezután a *Helené születésében*. 1966-ban felvették a Langen Müller kiadás első kötetébe (*Humanistische Seelenforschung*). 1977-ben angolra is lefordították. Erről I. Nicola Cusano (1997): *Mnémoszüné–Létmoszüné. Emlékezés és feledés, mítosz és történelem*, ford. Egyed Péter. In: *Korunk*, 1997/8. <https://epa.oszk.hu/00400/00458/00092/1997honap8cikk1374.htm>

Az emlék/emlékezés filozófiai, művészeti aspektusai 1.: Platón és Arisztotelész (valamint a kora újkor) törekvései

Ennek kidolgozása, folyamatos fejlődése és fejlesztése Platón anamnézis-elméletében sűrűsödik össze, amelynek mozzanatait s különféle aspektusait a szakirodalom összegezte (Scott, 2007. 213-248. o.; Laczkó, 2017.). Így itt ennek részletezésére nem vállalkozhatunk, csupán a legfontosabb szöveghelyeket s műveket említjük.

Ismert (és kiemelendő), hogy Platón legismertebb emlékeztetése a viasztábla-metáforára épül. A *Theaitetosz* című dialógusban (191c–e) beszél Szókratész az emlékezet lelki viasztáblájáról, amely úgy őrzi érzeteinket és gondolatainkat, ahogyan a pecsétgyűrűk lenyomatát nyomtatjuk, s amit egyszer belevéstünk, arra emlékezünk, és azt tudjuk, amíg csak a képe rajta marad a táblán; de ami elmosódott, vagy nem tudott belevésődni, azt elfelejtjük, és nem tudjuk.⁶

A platóni anamnézis-elmélet szorosan összekapcsolódik az ideaelmélettel (ez Platón második alkotói korszakában, az átmeneti korszakban jelent meg egyszerű formájában). Ebben a korszakban írta meg a *Menónt* is, ahol először olvashatunk a visszaemlékezésről (Scott, 2007. 219-222. o.). A *Menón* története szerint Szókratész találkozik Menónnal, akitől az erény taníthatóságáról kérdezősködik. Platón az erény alakjának általános megfogalmazásával emeli be a *Menón*ba a lélek halhatatlanságát, amely kulcsmotívuma lesz az anamnézis-elméletnek: „*az ember lelke halhatatlan, s hol bevégzi életét, amit meghalásnak neveznek, hol pedig újjászületik, de soha nem pusztul el*” (*Menón*, 81b); „*semmi sincs, amit meg ne tanult volna; így hát nem csoda, hogy az erényre és más dolgokra is vissza tud emlékezni, melyekről azelőtt tudomása volt. [...] a kutatás és a tanulás teljes egészében nem más, mint visszaemlékezés.*” (*Menón*, 81c–d).⁷

A *Phaidón*ban már megjelenik a formák tana, és az érzékelés szerepével kapcsolatban az anamnézis-elmélet is világosabb körvonalakat nyer (a *Phaidón*ról l. Scott, 2007. 222–240. o.). Itt található a híres visszaemlékezés-passzus (73e3–77a5), amelyben az érvelő Szókratész végső célja, a lélek halhatatlan voltának bizonyítása. Az érvelés szándéka annak kimutatása, hogy a léleknek léteznie kellett a születést megelőzően is.

Elmélete összegzésében és magasabb kifejtésében már a *Phaidrosz* játszik kulcsszerepet (Erről l. Scott, 2007. 240–247. o.). Egyrészt, miután ismét leszögezi, hogy „*a lélek a maga egészében halhatatlan*” (245c; XXIV.), megfogalmazza a lélek szárnyas fogatának képét (246a–247c), másrészt kifejti a lélekvándorlást: a lélek ezer évig bolyong, majd megkezd újabb életét (249b). Viszont csak az olyan lélek születhet újjá emberként, amely (*descensio* – alászállás után a test halálával *ascensió*ját éli meg) miután lezuhant, látta a formákat. Vagyis *minden* ember lelkében ott kell, hogy szunnyadjanak a valóság formái, és tanulással akárki visszaemlékezhet rájuk (249b–e): „*Aki sose látta a*

6 Platón, *Theaitetosz*, ford. Kárpáthy Csilla. In: *Platón összes művei* (1984), Európa, Bp., 1017–1018.

7 Platón, *Menón*, ford. Kerényi Grácia. In: *Platón összes művei* (1984) I., Európa, Bp., 672., 673.

valóságot, nem juthat emberi alakba. Mert ha valaki ember, annak meg kell értenie azt, ami fogalom alakjában van kifejezve, sok érzékelésből gondolkodás által eggyé összefoglalva; ez pedig nem egyéb, mint a visszaemlékezés azokra, amiket egykor látott a lelkünk együtt haladva istenével, mikor túllátott azokon, amiket itt a földön létezőknek tartunk, és felmerült innen a valóban létező felé. [...] Az az ember, aki az ilyen emlékeit helyesen használja [...] lehet valóban teljes emberré.”⁸

A lélekről, a formákról (ideákról) és a visszaemlékezésről szóló platóni tanokat könnyen összeegyeztették a költészetelmélettel, ugyanis a poéta láttatja az ideákat és a szépet. A lélek visszaemlékezése az isteni látványokra, amelyekben a testbe kerülés előtt volt része, poétai. Nem beszélve még a *Phaidrosz* furortanáról (245a: „*isteni kiragadtatás a megszokott dolgok köréből*”), valamint szerelemtanáról, a földi és égi Aphroditéről. A platonizmus megújuló hullámai tanait a művészetelmélet részévé teszik. Itt már nem tárgyaljuk, de érdemes megemlíteni a neoplatonista Marsilio Ficinó-i tanokat s a lélek *descensióját* Janus Pannonius *Ad animam suam* című versénél.

*

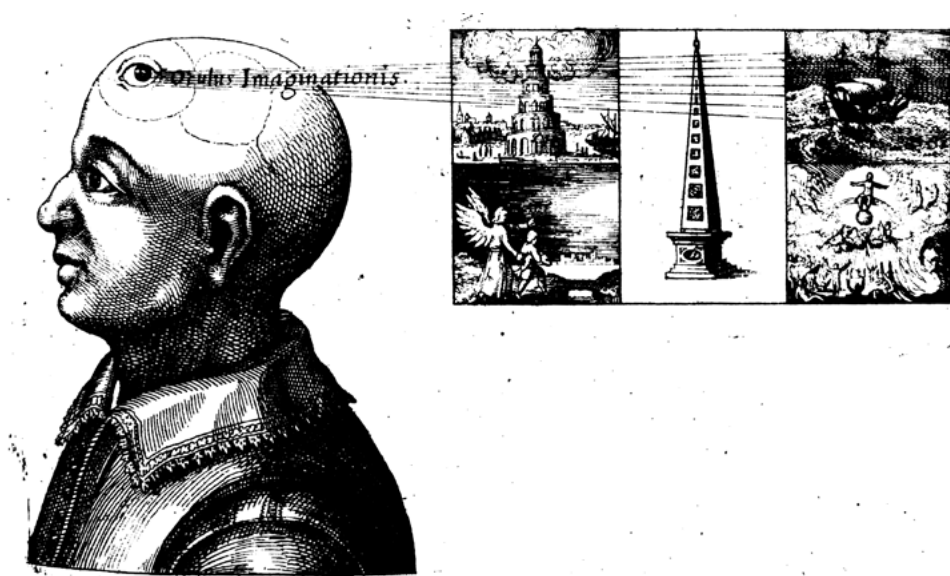
Az ókori görögség másik nagy filozófusának, Arisztotelésznek szintén ismertek lélekfilozófiai írásai, köztük *Az emlékezés és a visszaemlékezés* című írása (Arisztotelész, 1988.). Ebben a Filozófus már a *tekhné* (gyakorlat) oldaláról szemlélve a problémát, mnemotechnikai kérdésekkel foglalkozik. Az emlékezet *tárgyait* így határozza meg: „*Önmaguknál fogva tárgyai az emlékezetnek azok a dolgok, amelyekre a képzelet is irányul, járulékosan pedig azok, amelyek nincsenek meg képzelet nélkül*” (Arisztotelész, 1988. 212. o.). A mű második fejezete taglalja a visszaemlékezést, amelynek alapja a *mozgás*: „*Amikor visszaemlékezünk valamire, akkor a korábbi mozgások valamelyikét végezzük el, amíg csak el nem jutunk addig a mozgásig, amely után a keresett emléké kép szokott állni*” (Arisztotelész, 1988. 218. o.). Felveti az idő és emlékezet kérdését is, és ezzel, valamint a mozgás irányával tesz különbséget emlékezet és visszaemlékezés között: „*Amikor egyidejűleg ébred a tárgynak megfelelő és az időnek megfelelő mozgás, akkor dolgozik az ember az emlékezetével*” (Arisztotelész, 1988. 222. o.). Emlékezete viszont sok más élőlénynek van, a visszaemlékezés azonban csak az emberre jellemző.

*

Kitekintésként idézzük fel a kora újkori *ars memorandijainak* (valamint az *ars memoriae*-k) jellegét. Tudjuk, hogy a kora újkorban inkább arisztotelianus irányultság érvényesült, s megnőtt a mnemotechnika szerepe. Érdemes itt megemlíteni az angol asztrológus, Robert Fludd (1574–1637) *Utriusque cosmi [...] historia* (1619) című művét, amely II. könyvének első része az emlékezés művészetével foglalkozik: *De mentis humanae scientia, hoc est, de vaticinio, et Prophetis seu hominibus spiritu divino afflatis, in libros tres distributa* (Az emberi elme tudományáról, azaz a jóslásról és a prófétákról, vagyis az isteni lélekkel ihletettekről három könyvben felosztva). A címlapon

8 Platón, *Phaidrosz*, ford. Kövendi Dénes. In: *Platón összes művei* (1984), II., Európa, Bp., 749. Nem foglalkozunk itt már a pamphiliiai Ér katona látomásával sem.

megjelenő emberi fejen látható az a szem is (*oculus imaginationis* – a képzelet szeme), amivel a másik, elképzelt világ látható. Az emlékezés művészete e műben már nem egy szisztémára, nem a mnemoteknika sokféle kapcsolatának megteremtésére s a belőlük összeálló egységre vonatkozik, hanem a képzelet fejlesztésére, s ezáltal a világegész megismerésére. A *képzeletet* viszont isteni ihletettség jellemzi, amely elsősorban a próféták, s tegyük hozzá, a költők kivételes adománya. A *propheta* kifejezés helyett egyébként más művekben a *vates* (jós, jövendőmondó, *költő*) szó szerepel.⁹

1. kép: Az *oculus imaginibus* Fludd művének címlapján (II., 1619)

Az emlék/emlékezés filozófiai, művészeti aspektusai 2.: a 20. század eleje, valamint a kortárs művészet – Dobai nézete és versmegközelítése

Az *ars memorandi* és *ars memoriae* típusú művek praxisa az emlékezet fejlesztésére irányult, s már nem (vagy csak ritkán) rendelkezett filozófiai aspektusokkal. Az ókorban idetartoztak Cicero és Quintilianus (valamit sok más auktor) az emlékezet fejlesztését célzó megjegyzései is. A memóriának a szónok számára készségeként kellett megjelennie. Emellett azonban az európai gondolkodás újra és újra homlokterébe állította

⁹ A mnemoteknikai művekről s szerepükről pl. Magyarországon Kiss Farkas (2008) 13–41. o.

az emlékezés és a felejtés filozofikus, művészetteremtő problematikáját, s metafizikus fogalomparént használta, megfeleltetve más dichotómiáknak (pl. test–lélek, tudás–tudatlanság). Láttuk, hogy Platón az emlékezést a megismeréssel kötötte össze, s ily módon a tudással, a logosszal és az igazsággal (is), miközben szembeállította ezekkel a felejtést.

A 20. század művészetelmélete e gyökerekre tekinthetett vissza. Nyilvánvalóan platóni (bergsoni) hatástól sem mentes Babits Mihály 1919-es egyetemi előadásában tett kijelentése, amelyben a költő *elődi* (elődi, ősi) *emlékezetéről* beszél: „*mondom tehát, valami szellemi mazohizmus is kell hozzá, valami, amit így szeretnék nevezni: élődi emlékezet, az önmagunk régmúltjához való ragaszkodás, a múlt megőrzése s így emlékezés, de nem lélektani értelemben vett emlékezet, hanem morális emlékezet. Ezt a tulajdonságát a zseninek Weininger Gedächtnissnek [sic!] nevezi, én élődi emlékezetnek szeretném nevezni. Ő ebben látja a zseni lényegét, ő elsősorban az irodalmi zsenire gondol.*”¹⁰ Weöres Sándor ezt már mindenképpen a platóni szellemiségbe helyezi, amikor verseiben sokszor az emlékezet és a felejtés határára érkezik. *Mintha lett volna már* – támad fel Weöresben a felismerés (Bata, 1979. 19. o.).

Babits viszont egyetemi évei alatt nagy szorgalommal tanulmányozta Henri Bergson (1859–1941) filozófiáját, akinek *Anyag és emlékezet* című írása 1897-ben jelent meg. Bergson filozófiáját, köztük e művet is a magyar költő a *Nyugatban* (e részt az 1910. 14. számban) ismertette.¹¹ Mindjárt az elején olvasható mondat: „*Az élet lényege az emlékezet.*” A továbbiakban szót ejt a történelmileg kialakult emlékezetfogalom kétféle jelentéséről: mnemotechnika és a *szabad emlékezet*, amely a *múltunkba való tudatos visszazérés*. „*Múltunk képei, hangulatai nem vesztek el, hanem ismét felidézhetők*” (Bergson, 1930. XIII.). Főbb gondolata még: az emlék „*nem semmisültek meg, mert tényleges hatást gyakorolnak ránk: minden élőlényre tényleges hatást gyakorol az egész múltja együtt, hisz éppen ebben áll a teremtő idő, hogy a múlt nem semmisül meg, hanem folyton gazdagodva a jelenrel állandóan hat a jövőre. [...]Az egész múlt él és hat a jelenben, ez a teremtő idő. Az emlékezés nem visszatérés a múltba, hanem a múlt minduntalan betolakodása a jelenbe. A múlt a lélek, a jelen a test: az emlékezés a lélek hatása a testre*” (Bergson, 1930. XV.). Fontos megjegyzések ezek Dobai szemléletének megértéséhez is.

Meg kell még itt említenünk Fülep Lajos (1875–1970) *Emlékezés a művészi alkotásban* című írását, amely a *Szellem* című folyóirat 1911. évi számában jelent meg.¹² Benedetto Croce-nak¹³, a korszak egyik legnagyobb hatással bíró esztétájának kritikájára épül, akinek három alaptételét cáfolva fejt ki Fülep a saját koncepcióját.¹⁴ Itt csak

10 Több változatban maradt fenn. Szabó Lőrinc szövegét Gál István publikálta. L. *Uő.*, 1975. 59. o.

11 Közölve Bergson (1930) előszavaként: I–XXII. Az *Anyag és emlékezet* ismertetése: XIII–XV.

12 *Szellem*, 1911/1. 56–90. Új kiadása: Fülep (1995) 124–153. (E kiadás oldalszámait használjuk a következőkben.)

13 Croce esztétikájáról lásd Kaposi (1994)

14 A mű bemutatását lásd Máté (1975) 40–65. o.

az emlékezettel kapcsolatos fontos megállapításaira figyelve azt jegyezzük meg, hogy a crocei *intuáció* helyett a fantáziát és a kifejezést ő az *emlékezetből* kívánja levezetni. Az emléket összeköti az *érzelemmel* is. Így ír az emlék idősíkjaíró: „*Adva van tehát egy tartalmilag régi elem: a múlt intuíciónak emléke s egy új: a jelenemnek érzelme; s e két elem egyetlen organizmussá nő. [...] Szóval a jelen lelkiállapot is, bármily kombinációjú legyen, bármennyi legyen benne a régi s az új elem, bármennyi a kép s bármennyi az érzellem – múlttá, emlékezéssé válik abban a pillanatban, amint ki akarom fejezni*” (Fülep, 1995. 128-129. o.). Látni fogjuk, Dobai koncepciója igen közel esik e szemlélethez s megfogalmazáshoz.

Különösen közel járunk forrásához, ha az írás *A tér és idő szerepe a kifejezésben* című részét olvassuk. A következőket jegyzi meg: „*Meg kell különböztetni az abszolút fizikai időt és teret (mint homogén elemeket) a valóság extenziójától s a lelkiállapotok folytonosságától (a durée-től. [...]) A hátra és előre képzelet nélkül, mik tisztán térbeli képzetek, képtelen vagyok az idő képzetét megalkotni. [...] Ahol csak szukcesszió (durée) van, nem lehet tudatos. A jelen pillanatai szétválaszthatatlanul össze vannak fűzve a folytonosságban, mint a mozgás pontjai; tudatossá az emlékezés, szóval azon tevékenység alapján válnak, amely a téren alapszik s inkontinuitással operál*” (Fülep, 1995. 137. o.).

Tovább is boncolgathatnánk Fülep írását, de az emlékezzeteória láncszerű összefüggéseit vallva térjünk át a *kortárs művészetre*, amelynek az anamnéziszről vallott irányait és megnyilvánulását Keserű Katalin foglalta össze kismonográfiájában: *Emlékezés a kortárs művészetben* (Keserű, 1998). A könyv Bevezetése áttekintést ad az emlékezés tudománybeli elhelyezkedéséről, majd a visszaemlékezés fogalmát tisztázza: „*A visszaemlékezés – amit általában emlékezésnek hívunk – más: előhívása az emlékképeknek, élményeknek. Az alkotó emlékezés nem szokványos, hisz amikor általa a belső vagy emlékkép külsővé, láthatóvá válik, ez nem egy már ismert »megnevezése«, hanem új szó, új kép vagy »új világ*” (Fülep, 1995. 13. o.). Ezután áttekinti a 20. század elejének művészettörténeti gondolatait, utalva Bergson és Fülep Lajos nézeteire is, közben a vízió kérdésével is foglalkozik, miközben visszatekint a platóni–arisztotelészi hagyományra is. Ezután (mivel könyvét két részre osztja) *A művészi emlékezés típusait* tekinti át az 1980-as években. Itt megkülönbözteti a *megismerő (érzékeny)*, az *autonóm művészi*, a *mágikus* és a *meditatív emlékezést*. E rész zárásaként a képet értelmezi, amely az emlékezet őrzője, az emlékezés serkentője (Fülep, 1995. 31–84. o.). Könyve második része a *Terek és műfajok a '90-es években* címet viseli, amely múzeumok és közterek alkotásairól szól.

Keserű Katalin munkája nemcsak elméleti összefoglalóként visz tovább témánkban, hanem abban is, hogy Dobai Péter recenziót ír róla: „*Alig lehet véletlen*” – írja Zsoldos Sándor – „*hogy az elmúlt évtizedben szinte egyedül csak Keserű Katalin [...] munkájáról írt recenziót a Kortársban (korábban is csak néhány könyvről szól önálló írásban)*” (Zsoldos, 2002). Valóban a Kortárs 1999/6. számában jelent meg a recenzió, ahol Dobai emlékezetkonceptiója is olvasható: „*Az emlékezés nem a múltakhoz kötődik, ellenkezőleg, az emlékezés közvetlen, intenzív jelenlét a jelen időben! Vagyis amikor emlékezünk, emlékező tudatunk külön jelen időt szakít ki az időből, a bergsoni durée-t, a végtelen*

tartamot.” (Dobai, 1999). Dobai a bergsoni *durée* szót használja, nézetének fülepi indítatása is meggyőző.

Zsoldos Sándor (2002) a recenzió megjelenéséről azt írta, *nem véletlen*, hiszen Dobai költészete folyamatosan s egyre erőteljesebben az emlékezés erőterébe kerül. Saját (önnön) múltjának és a régmúltnak erőtereibe s a jövőbe való kivetítésébe kerül lírája, a humanisztikum mély s egyetemes látásmódjába, és az idő és emlékezet meditációjára épülő versvilágokat épít fel. Az emlékezet/visszaemlékezés és az idő hermeneutikai kiszögellései adják verseinek egyetemességét, önmúltjának és a történelmi múltnak humanista fogalmiságát.

A líra keretébe illesztett emlékezet–idő relációban megfogalmazott saját és egyetemes emberi múlt klasszikus költeménye az *Emlékek jövőidőben* (Orpheusz, 2008) című kötetének nyitóverse, amely a korábban említett fényképmotívummal megnyitja az emlékezés idősíkjait:

*Megnyílnak visszafelé élően mind a Múltak,
mintha lennének megint, másodszor is Jövők!
Sokszázados kősírokon, évezredekkel életünk
előtt elhervadt por-virágok, susogásával
ismeretlen életek idői hívnak elindulásra – hová?
Talán út nélküli utazónak? Higgyük, hogy a lélek
táguló erőtere célok nélkül is lehet éltető vonzás,
ismeretlen helyek utáni honvágy, útra-késztető,
barbár-boldog erő és talán nem is az a fontos,
hogy valaha is hazatérjen az ember, csak induljon
holmi csomagok nélkül el, ama rejtélyes
elmúlt virág-hívások felé, volt tavaszok, tűnt tengerek felé...
Minden szó: enigma. Megfejtethetlen. Emlékek...
Kérdés az, hogy mi nem emlék?
Bizony emlék az eljövendő holnap is, akárcsak
a soha el nem jövendő... Az élet emlék! Emlék,
mint az első születés, mint az első szerelem,
mint az első halál.¹⁵*

15 A vers címe: *Megnyílnak visszafelé mind a múltak, a valaha befejezett időségek*. Mária Rómában, A. D. 2007. április 23. – május 7. között készült fényképfelvételeire megkísérelt vers-átiratok, *Dobai*, 2008. 5. o. A versről az írás bővebb változatában közlünk értelmezést.

A Berzsenyire való visszaemlékezés Dobai Az Éden vermei című kötetében

A Berzsenyi emlékét felidéző költemény *Az Éden vermei* (Dobai, 1985. 81-82. o.) című kötetében jelent meg, amelyről Zsoldos Sándor írt kitűnő összefoglalót (Zsoldos, 1987. 48-57- o.). A cím Dobai visszaemlékezés-költészetének egyik fő témájára utal (amelyet a Berzsenyi-emlékezésben sem hagy figyelmen kívül), a szerelemre. Zsoldos a következőket írja: „Szó szerint értendő, hogy a Dobai-versvilág rendezőelve a – legelső – szerelem, e köré szerveződik költészete. Az első szerelem és szinonimái, valamint a közvetlenül hozzájuk rendelhető »tárgyak« (Katalin, augusztus, test, tenger, életévek stb.) adják e poézis alapszólamát. Itt kell említeni, ide sorolható, vagy inkább ezek hozzá, az egyik legfontosabb, bár viszonylag ritkán, de hangsúlyosan föltűnő fogalom: az éden. [...] Dobai időélménye ebből az éden/első szerelem utáni vágyból érthető meg. A »vermes-Éden« ideje lehet csak ez, éden utáni idő: »A jelen semmi más, mint a működő múlt.«” (Zsoldos, 1987. 51-52. o.).

A szerelem emléke (beteljesületlen és beteljesült: Katalin és Mária) versteremtő erő Dobai költészetében, amire a Berzsenyire való emlékezést is felfűzi.

Berzsenyi emlékezete: Dobai versvilága az éden utáni Berzsenyi-szerelem erőterében

A megidézés/felidézés verstechnikájára épülő Dobai-költemény versidézetek, centók esztétikai vonalával valósítja meg a visszaemlékezést. Nézzük a vers 1–22. sorát!

„Partra szállottam, levonom vitorlám.
...Béke már részem: lekötöm hajómat.”

Berzsenyi Dániel emlékének

*Elmegyek: de szívem ott marad véletek
A szerelem láncain...
Nem ad vissza nékem már semmi titeket!
Evezzem bár körül a mély tengereket,
Mint Magellán gályái
Berzsenyi Dániel*

„A liget zöld sudarai”... És a kérés:
„Hozd alá a fáradt szememnek kívánt álmait...”
Régi férfi, vadon-poéta: a lagunás, lány lugas,

a telt liget kiégett, üszök és szén lett,
 5 s a „barna szemöldök” alatt a Lolli-szempár,
 ugyanörökre lezárt már, mint olajszínű szemed,
 amivel szemébe néztél, amivel szeretted hitvesed,
 bár szerelemre se hívott magadba-szerelmes életedhez
 megadó és méltó szerelem, egy Emmi és a többi Emmi
 10 és Lolli, a tényleg egy:
 az ő! „Lolli! ... deli kellemeiddel belém ezer tört nevetsz.”
 A villi-szempár, az oliv bőr, az almamagbarna haj hol?
 Por, faszor, bor, tor s balatoni augusztusok őszi gyásza,
 nem volt elég a kert, a ház, az ágy és a déli tombolás után
 15 az esték támadása sem, amikor „minden bús telelésre dőlt”,
 szánkók és nyarakon a nyergek, Sömjén, Nikla, a vármegyék,
 Lolli, Emmi, Emmi, Lolli és messzi vizeken a világtörténelem,
 és te egy tollszárral a kezekben, újságokból olvashatod
 a hírt a linea-hajókkal „öblöket záró” Nelsonról és hó
 20 van Somogyban, hó van Vasban és hó van a szobádban is,
 s a végső, a mentő, könnyű kutter az Atlantitól „közelítő”,
 töretlen vitorla-triangulum, nem érhet el soha diófás kúriádig.

A cím és a mottó értelmezése

Az *Éden vermei*, vagyis az elveszett édenmotívumnál maradva Dobai Berzsenyinek az *Osztályrészem (Camena)* című költeményének 1. és 5. sorát választja címként. A Berzsenyi-verssorok a niklai költő házasságával függnek össze, ami által – írja Merényi – megszabadult az apai gyámkodás alól, ami Helyét – saját szavai szerint – már *Munkács-csá* tette számára (Kaz. Lev. VIII. 76.) Úgy látszik, hogy apja mind egyéni életvitelében, mind költői gyakorlatában korlátozhatta őt.¹⁶ Ugyanakkor hátrahagyta azt a *tündérvilágot*, a szerelem világát, amely őt a dalköltő *arcasok* ligetébe repítette. A Dobai által is oly szeretett, Horatius által is alkalmazott (pl. 1. 34. 3–5.) hajókép (hajóallegória) jelenik meg a két sorban, a kikötéssel és a kikötővel a megnyugvást kifejezve. (Dobai a *Vitorlák emléke* [1994] című kötetében gondol majd a metaforikus hajó és tenger jelentette emlékekre.) Berzsenyi számára az ifjúkor *édenének* elvesztése ez, amelyet Dobai költői érzékenységgel ragad meg.

A Berzsenyi Dániel emlékének szentelt költemény mottója ugyancsak a niklai költő jelentős, szintén élete fordulójára utaló költeményéből, a *Bucsuzás Kemenes-Aljától*¹⁷

16 *Berzsenyi Dániel költői művei*, s. a. r. Merényi Oszkár (1979) 332. o. (A továbbiakban: *BDKM-Merényi*, 1979.)

17 A Berzsenyi-verscímekeket és idézeteket a kritikai kiadás alapján közöljük.

(*BDKM–Merényi*, 1979. 68–69. o.) című versből kölcsönzi, annak 14–15., valamint 22–24. sorát idézi. Érdeemes citálni az egész 4. strófát, mit is jelent Berzsényinek a Niklára való átköltözés, a szerelmi éden elhagyása:

*Bánatos érzéssel nézek vissza rátok,
Ti szelíd szerelmek 's vidám nyájasságok'
Örömmel-tölt óráj!
Nem ad vissza nékem már semmi titeket!
Evezzem bár körül a' mély tengereket,
Mint Magellán' gályájí. –*

Az időbeli megismételhetetlenség uralja a versszakot („*Nem ad vissza nékem már semmi titeket*”), amelyet mégoly nagy tett sem hoz vissza, mint a földet elsőként körülhajózó portugál hajósé, Magelláné (1480–1521). Dobait ismét a hajó- és a tengerkép ragadta meg.

Tudjuk, hogy Berzsényit megviselte a helyváltoztatás, a Sömjénből Niklára való költözés. A szülőföldtől való búcsúzás az oda visszatérés vágyát is magában foglalja, ugyanis ismert, hogy 1811-ben vissza akart térni az emlékek s a táj készítésére. Kora gazdasági viszonyai akadályozták meg elhatározásának véghezvitelét.

E Berzsényi-vers szorosan összefügg a *Bucsúzás* cíművel. Ott a *szeretett barátnétól* köszön el, akinek alakját már csak az emlék őrzi meg (*BDKM–Merényi*, 1979. 66. o.):

*Elszakadsz tőlem, szeretett Barátném!
Hasztalan' zárlak kebelembe; eltiünsz,
'S mint az álmokép, örömmim, reményim
Véled enyésznek.¹⁸*

Dobai költeményének 1–22. sora

A verskezdő Berzsényi-cento, amely a *Fannim' emléke* című költemény 21. sora, adja meg az emlékezés fonalát (a *cento* jelentése: szöveddarab, szál). Maga a Berzsényi-vers is emlékre utal. A *Fannim emléke* ún. Dudi-vers (eredeti címe: *Dudim emléke*), aki nem más, mint a költő *első* szerelme (vagy szerelmi eszményképe) Perlaky Judit (*Merényi*, 1966. 71. o.). Ismert már, hogy Dobai lírai attitűdje is az *első szerelem* körül forog.

A 2. sor is cento: Az *Esthajnalhoz* című vers 5–6. sora. A versre a túlzott érzékenység, a szentimentális udvarlás jellemző. Érdeemes idézni a teljes 2. versszakot (*BDKM–Merényi*, 1979. 22. o.):

18 A vers egésze igen kifejező, terjedelmi okok miatt nem idézzük tovább.

*Hozd alá a' fáradt szemnek
Kivánt álmaid,
Fedezd bé a' szerelemnek
Édes titkait.*

Az Esthajnalcsillag nem más, mint a szerelemistennő, Venus, a költő tehát a szerelem beteljesedését várja a földi Aphrodité által. A *kivánt álom* a szerelem óhajtott képe.

A 3. sorban szólítja meg a költő Berzsenyit: „*Régi férfi, vadon-poéta*”. Vagyis visszaemlékezik a szerelmes költőre. A *vadon-poéta* metonímia Somogyra utal, s felidézhetjük Dobai történelmi nagyregényét, a Somogyban játszódó *Vadont* (Dobai, 1982).¹⁹ A folytatásban az emlék és idő kapcsolódik össze: nincs már (az alliteráció *l* hangjainak szépségével) a „*lagunás, lány lugas, / a telt liget*” (Berzsenyiné a szerelem költőjeként a kies liget poétáját emeltük ki), amely az idő (a tűz) martaléka: „*kiégett, üszög és szén lett.*”

Az 5. sor *barna szemöldök*-centója Berzsenyi legszebb versét idézi fel, *A' Közelítő Tél* címűt. *A' Tavasz* inverziójaként ismert költemény első három strófájának visszaidézése Dobai versének 3–4. sora, de más időkezeléssel. Míg Berzsenyiné a természeti képet a ciklikus idő határozza meg a tavasz tagadásaként (az 1. strófában: „*Hervad már ligetünk 's díszei hullanak. / Tarlott bokrai közt sárga levél zörög./ Nincs rózsás labyrinthe, s balzsamos illatok / Közt nem lengedez a' Zephyr.*”), addig Dobainál a megsemmisülés már nem visszavonható, ahogy Berzsenyi versének második felében az emberi (lineáris) időre vonatkozó szentencia sem (BDKM–Merényi, 1979. 22.):

*Itt hágy, 's vissza se tér majd gyönyörű korom
Nem hozhatja fel azt több kikelet soha!
Sem béhunyt szememet fel nem igézheti
Lollim' barna szemöldöke!*

Vagyis (horatiusi időkezeléssel) Berzsenyi az ifjúság majdani (jövőbeli) örök elillanását fogalmazza meg: a *gyönyörű korom* a fiatalság, amely nem tér vissza, hiszen az emberi élet időlíneája egyenes. Dobai időkezelésével: emlékké válik a jövő is. A ciklikus kozmosz (természet, évszakok) fordulása sem hozhatja vissza, sem pedig a szerelem. A Dobai-versben a *Lolli-szempár* is e versre utal, amely már a költő emléke: „*ugyan-örökre lezárt már, mint olajszínű szemed*”. A *szem* mint a látás, látvány (*imaginatio*) és tekintet pindaroszi (Adorjányi, 2014) motívuma hangsúlyos: a *szemébe néztél* felidézi a szépséget, a Kharisz tekintetét, amely nem felvillanó s kialvó képet jelent, hanem az örököt. Felidézi a hitvesi pillantást is, bár utal a szeretetlenségre is: „*bár szerelemre se hívott magadba-szerelmes életedhez*”. Képzettársítással itt a költői narcisztikus önszeretet motívuma sejlik fel, amely a kor kedvelt motívuma. Elég, ha Kazinczy „tanítványának”,

¹⁹ Itt a somogyi erdővadásokról is beszél, lásd pl. 46. o.

Ungvárnémeti Tóth Lászlónak (1788–1820) *Nárcisz vagy a' gyilkos önn-szeretet* (1806) című pásztorjátékára utalunk. Az önszeretet pedig *megadó és méltó* szerelmet keres (9–10.): „*egy Emmi és a többi Emmi / és Lolli, a tényleg egy*”. A Berzsenyi-szakirodalom a *Lilihez, Lollihoz, Fannim emléke, Nelli, Nacámhoz* című versek mögött élő személyekhez írott *személytelen* szerelmi költeményekről beszél, akik közül Lili, Fanni és Lolli is az ún. Dudi-versekhez tartozik; mögöttük pedig talán Perlaky Judit áll. Ismert az *Emmi-hez* írott vers is, de a versekből kiderül, *több Emmi* is van, *Lolli* pedig *a tényleg egy*: Dudi.

A 11. sor *centója* a csokonaiai *Lollihoz (Dudihoz)* című vers 1. és 4. sorából áll össze:

*Lolli! deli kellemiddel
A' rózsára homályt vetsz,
'S szívégető szemeiddel
Belém ezer tört nevetsz.*²⁰

A kiemelt sorok értelmezése: *deli* (vagyis ékes) *kellemiddel* (finomsággal, nemes tartásoddal, szépséggel) nevetve okozol vágykeltéssel kint.

Az emlékezés esztétikai fonálát jelentő után az emlék és idő relációjába kerülünk, amelyet a *hol* névmással jelez. Hová lett a „*villi-szempár, az oliv bőr, az almamagbarna haj*”. A *villi* (téves német kifejezés az elfek királyának megnevezésére) Goethe *Erlkönig* című balladája után a magyar nyelvben a *tündér* megnevezésére szolgál, amely igen kedvelt szava Berzsenyinek. Jelentése pedig: valamely csodálatos, bűvös, szemfényvesztő, különböző alakot ölteni szokott tüneményes, varázslatos lény. A *villi-szempár* tehát a varázslatos, az elbűvölő szemre utal. Az *oliv bőr* bőrének finomságát jelzi, az *almamagbarnaság* pedig haja színét. A szépség e tulajdonságai azonban már elvesztek. Az elmúlást idézi a 13. sor is: „*Por, faszor, bor, tor s balatoni augusztusok őszi gyásza*”. A felsorolás monotóniája (*por, faszor, bor, tor* – ahol az elmúlást a *por* és a *tor* nyomatékosítja) vezet a mortalitáshangulatnak az őszt lehelő balatoni augusztus őszi gyászáig.

A 14–15. sor ismét más-más Berzsenyi-versek benyomását kelti. Az *Osztályrészem* megelégedettsége itt a *nem volt elég* babitsi *In Horatiumának* elégedetlensége köszön vissza. Babits versének 6. strófájában így ír:

*S ha Tibur gazdadalnoka egykor ily
mértéken zengte a megelégedést,
hadd dalljam rajt ma himnuszát én
a soha-meg-nem-elégedésnek!*

20 A kiemelések tőlem, T. S. A. L. BDKM–Merényi, 1979. 16. o. Merényi a vers magyarzatában írja: „*Ez az első olyan szerelmi költemény, amelyet a költő Dudi névével jelez. Tehát 1797 körül keletkezhetett, ha a költemény hősnője Perlaky Judit, miként alapos okunk van ennek állítására.*” (BDKM–Merényi, 1979. 302. o.)

Tibur gazdadalnoka, vagyis Horatius Maecenastól kapott anyagi javaival való megelégedését vallotta, ahogy Berzsenyi is, viszont a költemény befejezésében a Múza áldását kéri (BDKM–Merényi, 1979. 25. o.):

*Vessen a' Végzet valamerre tetszik,
Csak nehéz szükség ne zavarja kedvem':
Mindenütt boldog megelégedéssel
Nézek az égre!*

*Csak te légy vélem, te szelíd Camoena!
Itt is áldást hint kezed életemre,
'S a' vadon tájék kiderült virány lesz
Gyenge dalodra.*

A *vadon tájék* (Dobainál: vadon-poéta, vagyis a vadon tájék poétája) *virány* (nyelvújítási szó: virágos növényekkel teli) lesz, azaz a költészet platóni módon idealizál, mindent széppé tesz. Visszatérve Dobai sorához: „nem volt elég a kert, a ház, az ágy”, vagyis az otthon idillje, s a folytatásban a *Levéltöredék Barátnémhoz* című versben lefestett szürke esték („a déli tombolás után / az esték támadása”), más is kellett, a *lelki világ*, azaz a poézis (BDKM–Merényi, 1979. 73. o.):

⁵ *Lefestem szüretem' estvélyi órájít,
Ha már cselédimet nyugodni eresztem.
És csak alig hallom' vígság lármájít,
Agg diófám alatt tüzemet gerjesztem.*

¹⁰ *Lepembe burkolva könyökemre dülök,
Kanóczom' pislogó lángjait szemlélem,
A képzelet' égi álmába merülök,
'S egy szebb lelki világ' szent órájít élem.*

Itt újabb cento bújik meg. Nem véletlenül citáltuk Babits költeményét, ugyanis az „amikor »minden bús teelésre dőlt«” idézet a *Horácz* című Berzsenyi-vers 4. sora (BDKM–Merényi, 1979. 26. o.):

*Zúg immár Boreas a'Kemenes fölött.
Zordon fergetegek rejtik el a' napot.
Nézd a' Ság' tetejét hófuvatok fedik,
'S minden bús teelésre dőlt.*

A Horatius-centókból az *imitatio* és az *aemulatio* verstechnikájával felépített Berzsenyi-vers Flaccus alapján, s *vatesként* („*Villogjon fejedén balzsamomos kenet*”) fogalmazza meg a horatiusi élet- és időszemléletet magyarul (BDKM–Merényi, 1979. 26. o.):

Használd a' napokat, 's a' mi jelen vagyok
¹⁰ *Forró szívvel öleld, 's a' szerelem' szelíd*
Érzésit ki ne zárd, míg fiatal korod'
Boldog csillaga tündököl.

Holnappal ne törődj, messze ne álmodozz.
Légy víg, légy te okos; míg lehet élj 's örülj.
¹⁵ *Míg szólunk, az idő hirtelen elrepül,*
Mint a' nyíl 's zuhogó patak.²¹

Hosszan lehetne értelmezni a horatiusi ihletésű Berzsenyi-vers kifejezéseit is; itt viszont csak a *carpe diem* (*Használd a' napokat*) kifejezést emeljük ki, amelynek jelentése: használd a nap adta lehetőséget, a pillanat, a Kairosz (Időpillanat) lehetőségét, mert az Idő (Khronosz) – amely egyenes vonalú – nyilként és zuhogó pataként elrohan.

Különösen, ahol az eseménytelenség a meghatározó; ott az álmok és ideák világa marad, s az elmúlásé. A történesek hiányát szemlélteti centóként a *bús telelés*, majd a 16. sorban a mindennapokból való kilépést jelentő szórakozások: *szánkók*, *nyarakon a nyergek* (lovaglás) és Berzsenyi világának kis, partikuláris életterei, Sömjén és Nikla s a vármegyék, Vas és Somogy, a nagyobb nemesi élettér. Valamint a mikrovilág történései, a szerelem, ellentétben a világtörténelem makroeseményeivel, amelyek a *meszsi vizeken* (a tengereken) játszódnak. Dobai itt (majd a centoval is) Berzsenyinek az *Amathus* című költeményére utal, amely (horatiusi sugallattal) a politikum (közösség) helyett a *privatum* világát, a liget és a szerelem poézisének programját fogalmazza meg. A *tollszár* mint a poéta eszköze és a külső hírforrások, az újságok politikai, hadi híreinek ellentéte fogalmazódik meg: „*és te egy tollszárral a kezedben, újságokból olvashatod / a hírt a linea-hajókkal „öblöket záró” Nelsonról*”. Az *Amathus* első versszaka (BDKM–Merényi, 1979. 26. o.):

Mit főz magában Gallia' Sándora,
'S a' zordon éjszak' rettenetes feje?
Melly öblöket zár, merre tart 's ront
Anglia' nagy koszorúsa, Nelson?

21 Lásd még a versről a jegyzeteket: uo. 338–342. Lásd még: Vaderna, 2017. 282–304. o.

A metaforák feloldása: *Gallia Sándora* Napóleon, a *zordon éjszak' rettenetes feje* pedig I. Pál (uralma: 1796–1801), *Anglia' nagy koszorúsa* pedig Horatio Nelson (1758–1805), tengeri csaták győztese. Abukirnál győzte le haditaktikájával a jóval erősebb francia hajókat.²² Az *újság* pedig nem más, mint a *Magyar Hírmondó* 1798-as száma.²³

Majd Berzsenyi a ciprusi, Venus kultuszhelyének számító *Amathuntba* [sic!] való elvonulását így festi (BDKM–Merényi, 1979. 27. o.):

*Nem gondom. Így volt, így marad a' világ.
Forr, mint az ádáz tengerek...
[...]*

*Mint a' setét völgy' csermelye, életem
Elrejtve lappang 's halkva csörögdegél
A' laurus erdők' szent homályin,
Illatozó Amathunt' ölében.*

2. kép: A Magyar Hírmondó címlaprészlete

22 Reményi Antal Southey könyvének fordítója így ír e győzelemről jegyzetében (Southey, 1902. 372–373. o.): „Az aboukiri győzelem nagysága, mely teljességre nézve egyedül áll a haditengerészet történelmében, Nelson azon taktikájának tulajdonítható, melyet alkalmazni e csatában volt először alkalmá. Ez abból állt: túlnyomó erővel megtámadni az ellenség egy részét oly módon, hogy többi részének ne lehessen ideje sikeresen támogatni a megtámadott részt. Ebben bízva, nem habozott soha kisebb erővel is megmérkőzni az ellenséggel. Az aboukiri csatában a francziák elővédjét választotta támadása céljául, azért, mivel a francia hajók északnyugati irányban voltak felállítva s a szél is É.-É.-Nyugatról fújván, tudta, hogy utóvédjüknek nem lesz ideje kellő időben elővédjük segítségére jönni.”

23 *Magyar Hírmondó*, 1798. II., 385–389. Közli Merényi is: BDKM–Merényi, 1979. 344–345. o.

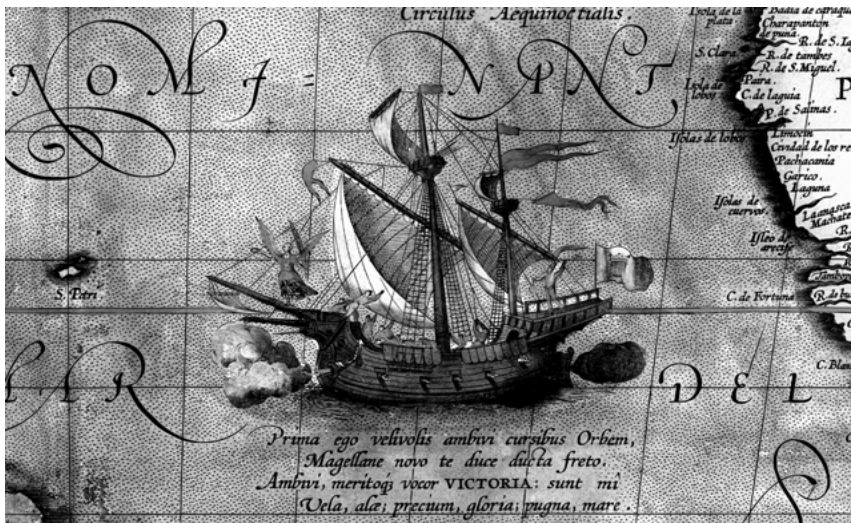
Nro 25.

Költ Bétsben, Sz. Mihály Havának (Septembernek)
25-dik napján 1798-dik Efstendóben.

*Bonaparte' Hajósseregénn, Alexán-
dria előtt történt szerentsétlenségnek kör-
nyúlállásos előadása:*

Nelson Ánglus Admirális, Szicziáliá-
nak Szirakúzi Kikötőhelyéből Júl. 25-dik
napján indult ki az Alexandriai Kikötő-
hely felé, hová Augustus' 1-ső napján estve
el is érkezett. Látványa' Fr. Hajósnép Nel-
son' hajóit: úgy vélekedett, hogy ki pi-
henteti Nelson elébb a' maga Népét, 's

3. kép: A Magyar Hírmondó beszámolójának részlete

4. kép: Magellán vitorlása Abraham Ortelius németalföldi térképész Csendes-óceánt ábrázoló térképén (1590)²⁴

24 A kép latin szövege: „Prima ego velivolis ambivi cursibus Orbem, / Magellane novo te duce ducta freto. / Ambivi, meritoque vocor VICTORIA: sunt mi / Vela, alae; precium, gloria; pugna, mare.” Fordításunkban: Vitorlálkkal szaladó utakon elsőként kerültem meg a Világot, a magelláni új útra vezényelve vezetéseddel. Megkerültem, és méltán neveznek GYŐZTESNEK: vitorláim, szárnyaim vannak; jutalom, dicsőség, harc, tenger.

A *línea-hajó* pedig háromárbcós s három ágyúoros hadihajó, másképpen: sorhajó.

A 19–20. sor ismét a *magány* költőjét idézi, amelyhez az elmúlás társul: „és hó / van Somogyban, hó van Vasban és hó van a szobádban is.” A „minden bús teletésre dőlt” horatiusi centóját folytatja a Somogy és Vas megyei kietlen telekkel, amelyek a magányt s elszigeteltséget hozzák, s még a szobájába is beférkőznek. Szobája *hava*, magánya s az elmúlás.

Végül a költemény első részét záró sorok (21–22.) visszatérnek Berzsenyi partikuláris élete (amelyből a költészet emelheti ki) és a *világtörténelem* (az európai létsorsot befolyásoló történelmi események) ellentétéhez. A tenger- és a hajóallegória (-metafora) képviseli az egyetemességet. Az Atlanti-óceánon (mint világtengeren) sikló *kutter* (egy nagy és két orrvitorlás hajó) (*Dobai*, 1994. 23. o.)²⁵ – a verssor értelmezésében: *töretlen vitorla-triangulum* (háromszögletű vitorlás, a töretlen pedig dagadó vitorláira utal), „nem érhet el soha diófás kúriádig”. Vagyis: a partikuláris lét határait nem lépheti át (*soha*), csak a poézis erejével. Ugyanígy szólal meg majd a *Latin lélegzet* (2010) *Piazza De Spagna* című versében, amikor a tér egyetemességének ad hangot, amely sohasem látta (többek között pl.) Berzsenyit, „hisz’ Magyarország messze van innen, amiként akkor, akként ma is” (*Dobai*, 2010. 31. o.).

A *diófás kúria* lakhelye, Nikla, a diófa pedig finoman utal a *Levéltöredék Barátnémhoz* 8. sorára („Agg diófám alatt tüzetet gerjesztem.”), valamint Horatius 2. 13. ódájára, amelyben egy fát említ, mely majdnem agyonütötte. Figyelmesek lehetünk a *kutter* jelzőire is: „a végső, a mentő, könnyű”. A jelzők talán arra a hajóra, bárkára, sajkára vonatkozhatnak, amely a lelket már a másik oldalra viszi, Kharón hajójára; a *kutter* a világegészet jelentő s összefogó óceántól, az *Atlantitól* »közéltő«. A szófonal pedig ismét *A Közéltő Tél* című versre utal.

Rövid (rész)összegzésként

Dobai Péter költészetében, különösen az *Emlékek jövőidőben* (2008) című kötetében, ahol éppen nem a *belső*, hanem a *külső* látvány (képek) hatása alá kerül, gyakran használt szavai a *képzeltetés*, az *inspirációs* vagy *lüktető erőter*, *vers-látomás*, *elragadtatás*, *inspirációs vonzat* stb. Mindez a fülepi filozófiai, művészetelméleti gondolkodás látens jelenlétére utal, amelyet emlékezetírása kapcsán Máté Zsuzsanna Fülepnél így határoz meg: Fülep szerint a „művészetet két motiváció tartja fenn: az átélés igénye és az élmény alóli felszabadulás igénye; mindkettő az emlékezés tevékenységével érhető el” (*Máté*, 1995. 56. o.).

Dobai lírája is ekörül forog. A Berzsenyi-vers kapcsán a niklai költő inspirációja adja itt azt a *belső* erőteret, amely – ahogy az első részében (1–22.) is láttuk – nemcsak a centókon, hanem annál mélyebben is megidézi alakját, saját *ars poeticájának* is részévé

25 A *Vitorlák* című vers után lévő *Árbocozatok*-rész

téve. Már a reminiscenciákat nem jelölő második részben ennek várjuk folytatását, az életművel való azonosulás igényén keresztül.

5. kép: Tihanyi Lajos (1885–1938) portréja Fülep Lajosról (1915)

Irodalom

- Adorjányi Zsolt (2014): *A szem és a tekintet Pindaros költészetében*, Argumentum, Budapest.
- Arisztotelész (1988): *Lélektudományi írások*, ford. Steiger Kornél, Európa, Budapest.
- Bata Imre (1979): *Weöres Sándor közelében*, Magvető, Budapest.
- Berzsenyi Dániel költői művei*, s. a. r. Merényi Oszkár (1979), Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Cusano, Nicolao (1997): Mnemoszüné–Létmoszüné. Emlékezés és feledés, mítosz és történelem. ford. Egyed Péter. *Korunk*, 3. 8. sz. <https://epa.oszk.hu/00400/00458/00092/1997-honap8cikk1374.htm> (2021. szeptember 12.)
- Dobai Péter (1994): *Vitorlák emléke*, Orpheusz, Budapest.
- Dobai Péter (1982): *Vadon*, Magvető, Budapest.
- Dobai Péter (1985): *Az Éden vermei*, Magvető, Budapest.
- Dobai Péter (1999): Keresú Katalin: Emlékezés a kortárs művészetben. *Kortárs*, 5. 6. sz. <http://epa.oszk.hu/00300/00381/00025/dobai.htm> (2021. szeptember 12.)

- Dobai Péter és Máté Mária (2010): *Latin lélegzet, itáliai versek és képek*, Kráter, Pomáz.
- Fülep Lajos (1995): *Egybegyűjtött írások*, II., szerk. TÍMÁR Árpád, Budapest.
- Gál István (1975): Babits egyetemi irodalomtudományi előadásai Szabó Lőrinc lejegyzésében. *Tiszatáj*, 29. 3. sz. 52–68.
- Hésziodosz (1976): *Munkák és napok*, ford. Trencsényi-Waldapfel Imre. Magyar Helikon, Budapest.
- Kaposi Márton (1994): *Intuíció és költészet. Benedetto Croce esztétikája*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Keserű Katalin (1998): *Emlékezés a kortárs művészetben*, Noran, [Budapest].
- Máté Zsuzsanna (1975): „Szép eszéről, szép lelkéről...”. *Tanulmányok a fiatal Fülep Lajosról és művészetfilozófiájáról*, JGYTF, Szeged.
- Merényi Oszkár (1966): *Berzsenyi Dániel*, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kiss Farkas Gábor (2008): Ars memoriae a 15–16. századi Magyarországon. In: Balázs Mihály és Gábor Csilla (szerk.): *Emlékezet és devóció a régi magyar irodalomban*, Egyetemi Műhely, Kolozsvár.
- Laczkó Sándor (2017, szerk.): *Lábjegyzetek Platónhoz 15. Az emlékezet*, Pro Philosophia Szegedi-ensi Alapítvány–Magyar Filozófiai Társaság–Status Kiadó, Szeged.
- Morsányi Bernadett (2016): *Egyedül szembejövet. Dobai Péter (és) művészete*, L'Harmattan, Budapest.
- Pauszaniasz (2008): *Görögország leírása*, II., ford. Muraközy Gyula, Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő.
- Platón összes művei*, I–III. (1984): Európa, Budapest.
- Scott, Dominic (2007): A visszaemlékezés platóni fogalma. ford. Böröczki Tamás. In: Betegh Gábor és Böröczki Tamás (2007, szerk.): *Formák és a tudás. Tanulmányok Platón metafizikájáról és ismeretelméletéről*, Gondolat, Budapest. 213–248.
- Southey Róbert (1902): *Nelson életrajza*. Ford. Reményi Antal. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
- Zsoldos Sándor (1987): Az Éden vermei. Dobai Péter költészetéről. *Tiszatáj*, 41. 9. sz. 48–54.
- Zsoldos Sándor (2002): *A (dukai) Éden emlékezete. Dobai Péter: Versek egy elnémult klavírra* Új Könyvpiac 2002/6. <http://archiv.ujkonyvpiac.hu/cikkek.asp?id=3085>. (2021. szeptember 12.)
- Vaderna Gábor (2017): *Harmonia praestabilita. Berzsenyi és Horatius*. In: *Római költők a 18–19. századi magyarországi irodalomban. Vergilius, Horatius, Ovidius*, szerk. Balogh Piroska – Lengyel Réka, MTA BTK, Budapest. 282–304.